

แนวทางการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน
Guidelines for Following the Middle way to Solve Current Environmental
Problems

พระมหาอดิศักดิ์ อคฺคธีโร (กิตฺไธสง)

Phramaha Adisak Aggathiro (Kitthaisong)^๑

กนกอร ก้านน้อย

Kanok-orn Kannoit^๒

Received: July 26, 2025

Revised: August 16, 2025

Accepted: September 2, 2025

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันของประเทศไทย (๒) เพื่อศึกษาคำสอนมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา และ (๓) เพื่อเสนอแนวทางการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสาร มีการสัมภาษณ์ วิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอในลักษณะการพรรณนา

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ๑) สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันของประเทศไทย มี ๓ ปัญหา คือ (๑) สภาพปัญหาการลักลอบเผาป่า (๒) สภาพปัญหาการตัดต้นไม้ทำลายป่า และ (๓) สภาพปัญหามลพิษทางอากาศ ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่ขาดความระมัดระวังและขาดความรับผิดชอบ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ๒) หลักธรรมและคำสอนมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา คือ ทางสายกลาง เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ และ ๓) แนวทางการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน มี ๓ แนวทาง ดังนี้ ๑) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ ได้แก่ (๑) การสร้างความเข้าใจต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง (๒) การส่งเสริมความคิดค้นหาสาเหตุของปัญหา คิดหาแนวทางการปฏิบัติและการแก้ไขปัญหาอย่างถูกวิธี ๒) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยสัมมาวาจา สัมมาภังคะ และสัมมาอาชีวะ ได้แก่ (๑) การสื่อสารและการกำหนดนโยบายที่ถูกต้องเพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหวังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในทางที่ดีขึ้น (๒) การปฏิบัติงานเพื่อส่งเสริมการ

^๑ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Email: kitthaisong2542@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ ๐๙๕๓๒๔๓๖๘๓ Master of Buddhism Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (Assumption University) Email: kanokornknn@au.edu เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๗๕๑๙๓๓๙๒

ป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม (๓) การประกอบอาชีพที่สุจริตไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและไม่ทำลายธรรมชาติและ ๓) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยสัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ได้แก่ (๑) การสร้างความพยายามที่เน้นการควบคุมพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การสนับสนุนส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม (๒) การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และ (๓) การสร้างพื้นฐานของจิตใจที่มั่นคงมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้สำเร็จอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : แนวทางการปฏิบัติ, มัชฌิมาปฏิปทา, สิ่งแวดล้อม

Abstract

This research article has 3 objectives as follows: 1). to study the current environmental problem in Thailand; 2). to study about the Middle Way in Buddhism and 3). to propose a guideline for practicing the Middle Way to solve current environmental problem. This thesis research is qualitative method through documents, and interviews in order to analyze problems and to demonstrate in descriptive research.

The research results found that 1) the current environmental problems in Thailand are the problems of illegal forest burning, the problems of deforestation and the problems of air pollution. 2) The teachings of the Middle Way in Buddhism are the Middle Path, called the Noble Eightfold Path, which consists of right view, right thought, right speech, right action, right livelihood, right effort, right mindfulness and right concentration. 3) There are guidelines in solving such environmental problems under the Middle Way, as follows: (1) guideline on problem-solving by Right View and Right Thought, aiming at disseminating knowledge on environment and exploring causes and solutions; (2) guideline on problem-solving by Right Speech, Right Action, and Right Livelihood, through right communication and policy in order to build awareness on environmental problems and making a living without damage to nature; and (3) guideline on problem-solving by Right Effort, Right Mindfulness, and Right Concentration, aiming at controlling negative behavior impacting on environment, encouraging the conservation and preservation of environment, and including establishing strong mind in solving problem for sustainable environment.

Keywords: Guidelines, Middle Way, Environment

๑. บทนำ

ปัจจุบันนี้ โลกของเราเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่มนุษย์ได้เข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อมก็เริ่มขยายตัวขึ้นและส่งผลกระทบเป็นวงกว้าง โดยเฉพาะประเทศไทยปัญหาไฟป่าอันเป็นสาเหตุหลักของการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ไทยและมีแนวโน้มที่จะรุนแรงเพิ่มขึ้น ปัญหาก็แล้งอันมีผลมาจากภาวะการ

แปรปรวนของสภาพภูมิอากาศและปริมาณน้ำที่กักเก็บได้ลดลง^๓ รวมไปถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของโลก ปัญหามลพิษทางอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝุ่นละอองขนาดเล็กเกิน ๒.๕ ไมครอน ที่ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการเผาไหม้ เช่น การเผาขยะ ไอเสียจากรถยนต์ รวมไปถึงการปล่อยก๊าซเสียในภาคอุตสาหกรรม^๔ ดังนั้น ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่ดี ล้วนเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการพัฒนาและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชกรมนุษย์และทุกสรรพสิ่งในโลก แม้ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา สิ่งแวดล้อมที่ดีก็มีส่วนสำคัญตั้งต้นแต่ก่อนตรัสรู้ ดังปรากฏพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับภราทวาชะว่า “ภูมิประเทศเป็นที่น้ำร้อนรมย์ มีราวป่า น้ำไหลตื้นตื้นใจมีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น้ำร้อนรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร เราจึงนั่ง ณ ที่นั่นด้วยคิดว่า ที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร”^๕ พระพุทธพจน์ดังกล่าวมานั้น เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่ดีซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้กระทั่งวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาแล้วคือวัดพระเวฬุวันที่พระเจ้าพิมพิสารทรงสร้างถวาย^๖ ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสาวก ก็เป็นสวนป่าไผ่ซึ่ง เหมาะต่อการบำเพ็ญภาวนาทางจิตใจ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ยุคเริ่มต้น

ดังนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมานั้น ทำให้เกิดแนวคิดในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเช่น การใช้เทคโนโลยีทางเลือกที่ออกแบบมาเพื่อใช้ทรัพยากรและพลังงานอย่างประหยัด การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานกระแสน้ำ พลังงานลมเป็นพลังงานหมุนเวียน การพัฒนาสินค้าและบริการประเภทที่เมื่อใช้แล้วนำกลับมาแปรรูปใช้ใหม่ได้โดยไม่ทิ้งให้เป็นปัญหามลภาวะ รวมไปถึงแนวคิดจริยธรรมในด้านสิ่งแวดล้อมของกรุ่นปัจจุบันที่รู้สึกรับผิดชอบช่วยกันอนุรักษ์ดูแลให้กรุ่นหลังได้เข้าถึงทรัพยากรที่จะช่วยให้ดำรงชีพออยู่ได้อย่างเพียงพอ^๗ ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า หากนำหลักมัชฌิมาปฏิปทาที่มุ่งแก้ไขปัญหาภายในจิตใจของมนุษย์ซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมมาใช้เป็นแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันจะส่งผลดีและเป็นกรแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

- ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันของประเทศไทย

^๓ “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐)”, ราชกิจจานุเบกษา ๑๓๙ (พฤศจิกายน ๒๕๖๕): ๑๒.

^๔ “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐)”, ราชกิจจานุเบกษา ๑๓๙ (พฤศจิกายน ๒๕๖๕):

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๗๗/๖๐๔.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑.

^๗ วิทยากร เชียงกุล, สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศสังคมที่ทุกคนควรรู้, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์แสงดาว จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๘๕.

๒) เพื่อศึกษาคำสอนมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา

๓) เพื่อเสนอแนวทางการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “แนวทางการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลทั้งเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๓ ตำรา หนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ โดยจะนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาความ (Descriptive)

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบ ๓ วัตถุประสงค์ ดังนี้

๑) สภาพปัญหาของสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้ มีดังนี้ (๑) สภาพปัญหาการลักลอบเผาป่า นับว่าเป็นภัยคุกคามที่ร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมไทย การสูญเสียป่าไม้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุณภาพชีวิตของผู้คน สาเหตุของปัญหาส่วนใหญ่มาจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่ขาดความระมัดระวังและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม และหวังที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีสาเหตุหลัก คือ เผาป่าเพื่อล่าสัตว์ เผาป่าเพื่อให้เกิดเกิด เผาป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก เผาป่าเพื่อทำพื้นที่เพาะปลูกที่รกร้าง และเผาวัชพืชและซังข้าวโพด (๒) สภาพปัญหาการตัดต้นไม้ทำลายป่า เป็นภัยที่ส่งผลกระทบต่อชีวภาพและความสมดุลของระบบนิเวศ การกระทำดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดิน การสูญเสียแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การลักลอบตัดไม้มีค่า เช่น ต้นพะยูง และการบุกรุกป่าเพื่อเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่รัฐที่ประพฤติทุจริต และ (๓) สภาพปัญหามลพิษทางอากาศ คือการเกิดฝุ่นละออง โมเลกุลชีวภาพ หรือ วัตถุอันตรายชนิดอื่น ๆ ในชั้นบรรยากาศของโลก สาเหตุที่สำคัญที่สุดของปัญหานี้คือการเผาในที่เปิดโล่งหรือพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก เป็นวิธีการที่ง่ายและรวดเร็ว จึงทำให้เกษตรกรนิยมใช้วิธีนี้ ทำให้มลพิษทางอากาศทวีความรุนแรงมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนอย่างรวดเร็วและรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบทางเดินหายใจ

๒) คำสอนมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา มัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง ข้อปฏิบัติทางสายกลาง วิธีการที่ถูกต้องที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จถึงจุดหมาย เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากรรมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และ สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) มัชฌิมาปฏิปทาจึงเป็นทางดำเนินชีวิตด้วยปัญญา และก่อให้เกิดคุณค่าแก่ชีวิตอย่างแท้จริง และมัชฌิมาปฏิปทามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นหลักแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตในฐานะเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้ถึงความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เป็นเครื่องสร้างความเป็นสมณะ หมายถึง พระอริยบุคคลหรือผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ เป็นเครื่องดำรงพรหมจรรย์ ซึ่งครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ การศึกษาและปฏิบัติให้มากยิ่งขึ้นอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ เป็นเครื่องรองรับจิต คือ

อริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะจิตก็จะตั้งมั่นและสงบ เปรียบเสมือนหม้อที่มีฐานรองรับ ย่อมตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นจิตที่ได้รับ การคุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้ ดังนั้น บุคคลผู้ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นทางดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ย่อมไปสู่จุดหมายได้ และมีชีวิตที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง เหมือนกับรัตนะซึ่งเป็นสิ่งมีค่าและหาได้ยาก

๓) แนวทางการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องบูรณาการหลักวิชาการร่วมกับหลักธรรมที่นำมาสนับสนุน ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ หลักอริยสัจ ๔ โภชเน มัตตัญญูตา อิทธิบาท ๔ ความกตัญญู และ หลักอนัตตา เพื่อให้การปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติต้องดำเนินการ (๑) หลักสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ คือ การสร้างความเข้าใจต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมองทุกสิ่งทุกอย่างว่าเกื้อกูลซึ่งกัน และกัน เป็นการแสดงออกถึงความเมตตาและการเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ย่อมเป็นแนวทางในการทำให้บุคคลมีความเห็นที่ ถูกต้องนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและไม่ก่อปัญหา และการส่งเสริมความคิดค้นหาสาเหตุของปัญหาและคิดหาแนว ทางการปฏิบัติโดยชี้ให้เห็นว่าต้องรู้ผิดรู้โทษรู้ประโยชน์ด้วยการอบรมเสริมความรู้ การศึกษาดูงาน การหาแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดความรู้ในสาเหตุของปัญหาและการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกวิธี (๒) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้วย สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ คือ การสื่อสารและการกำหนดนโยบายเพื่อสร้างความตระหนักรู้ เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันหวังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในทางที่ดีขึ้น การประกอบ อาชีพสุจริตที่ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียน ผู้อื่น และไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การหลีกเลี่ยงการผลิตและบริโภคสินค้าที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และ (๓) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ คือ สร้างความพยายามมุ่งเน้นการ ป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยการระวังและควบคุมพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม ดำเนินการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นแล้วอย่างจริงจังและการสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมอย่างมีสติ และเห็นถึงผลกระทบของการกระทำของตนเองต่อสิ่งแวดล้อมและการสะท้อนให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ต้องเริ่มจากการแก้ไขที่จิตใจของมนุษย์ก่อน จึงจะนำไปสู่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสร้างพื้นฐานของจิตใจที่มั่นคงใน การแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง เพราะความมุ่งมั่นและตั้งใจจะสามารถแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้สำเร็จอย่างยั่งยืน

๕. อภิปรายผล

การศึกษาสภาพปัญหาของสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้ พบว่า ผลการศึกษาสภาพปัญหาของสิ่งแวดล้อมใน ปัจจุบันนี้มีปัญหา ๑) สภาพปัญหาการลักลอบเผาป่า ทำให้สูญเสียป่าไม้และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ความ หลากหลายทางชีวภาพ คุณภาพชีวิตของผู้คน ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่มาจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่ขาดความระมัดระวัง และความรับผิดชอบและความคาดหวังที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีสาเหตุหลักคือ เผาป่าเพื่อล่าสัตว์ เผา ป่าเพื่อให้เห็ดเกิด เผาป่าเพื่อขยายพื้นที่ป่าเพาะปลูก เผาพื้นที่เพาะปลูกที่รกร้าง เผาวัชพืชและซังข้าวโพด ๒) สภาพ ปัญหาการตัดต้นไม้ทำลายป่าส่งผลทางชีวภาพและความสมดุลของระบบนิเวศ การกระทำดังกล่าวส่งผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดิน และการสูญเสียแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การ ลักลอบตัดต้นพะยุง การบุกรุกป่าเพื่อเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่รัฐที่ ประพฤติทุจริต และการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร ๓) สภาพปัญหามลพิษทางอากาศ คือ การเกิดฝุ่นละออง สาเหตุที่สำคัญที่สุดคือเกษตรกรส่วนใหญ่มักจะเผาในที่เปิดโล่งหรือพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อเตรียมเพาะปลูก ส่งผล

กระทบต่อสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบทางเดินหายใจ ซึ่งสอดคล้องกับ ศุภวิชญ์ จิราพงษ์ และธันสธา โรจนพบว่า ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายไปนั้นเกิดจากการกระทำของมนุษย์มีสาเหตุมาจากการลักลอบตัดไม้เพื่อขายให้นายทุนพ่อค้าไม่รวมถึงความต้องการในการใช้ไม้ปลูกสร้างบ้านเรือน การใช้เป็นเครื่องมือเกษตรกรรมและถ่านในการหุงต้ม การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อเข้าครอบครองที่ดินปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน การทำเกษตรกรรมถางป่าหรือเผาป่าทำไร่เลื่อนลอย หรือการจับจองที่ดินไว้เพื่อขายต่อไป และการเผาป่าโดยเฉพาะป่าไม่มีสภาพเสื่อมโทรมนำมาซึ่งปัญหาสภาพดินฟ้าอากาศแปรปรวนและปัญหามลพิษทางอากาศ^๘ และสอดคล้องกับ ภัคพงศ์ พจนารถ พบว่า ปัญหามลพิษทางอากาศและหมอกควันจากฝุ่นละอองและเขม่าควันที่เกิดจากการเผาไหม้ โดยเฉพาะเกิดจากการกระทำของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่^๙ และยังสอดคล้องกับ พงศ์บุญย์ ปองทอง และคณะ พบว่าสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากการลักลอบตัดไม้และทำลายป่าโดยเฉพาะไม้พะยูงในประเทศไทยเพราะมีราคาสูง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและไฟป่า ซึ่งเกิดจากการที่อุณหภูมิสูงขึ้นทำให้การแปรปรวนของฤดูกาล ปริมาณน้ำฝนและเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ และเจ้าหน้าที่และเครื่องมืออุปกรณ์ไม่เพียงพอต่อการปฏิบัติงานและพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่บางคนที่ทุจริตและละเลยหน้าที่ตามกฎหมายรวมถึงการรับผลประโยชน์เพื่อแลกกับความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน^{๑๐}

มัชฌิมาปฏิบัติ หมายถึง ข้อปฏิบัติทางสายกลาง วิธีการที่ถูกต้องที่จะให้บรรลุผลสำเร็จถึงจุดหมาย เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และ สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) มัชฌิมาปฏิบัติทางจึงเป็นทางดำเนินชีวิตด้วยปัญญา และก่อให้เกิดคุณค่าแก่ชีวิตอย่างแท้จริง และมัชฌิมาปฏิบัติมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นหลักแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตในฐานะเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้ถึงความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เป็นเครื่องสร้างความเป็นสมณะ หมายถึง พระอริยบุคคลหรือผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ เป็นเครื่องดำรงพรหมจรรย์ ซึ่งครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมด ดังนั้น บุคคลผู้ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิบัติอันเป็นทางดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ย่อมไปสู่จุดหมายได้ และมีชีวิตที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับ พระครูปลัดธณัญชัย อริยชโย (ถิ่นกำเนิด) พบว่า ทางสายกลางของพระพุทธศาสนา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องและตรงต่อเป้าหมายสูงสุด คือ การดับทุกข์หรือหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ผู้ดำเนินตามหลักทางสายกลาง ย่อมสามารถพัฒนาตนเองให้กลายเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ได้แก่ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ ซึ่งทางสายกลางนี้นำไปสู่เป้าหมาย

^๘ ศุภวิชญ์ จิราพงษ์ และธันสธา โรจนตระกูล, “แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แบบยั่งยืน”, *Journal of Roi Kaensarn Academic*, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๐ (ตุลาคม ๒๕๖๔): ๔๔๖-๔๔๗.

^๙ ภัคพงศ์ พจนารถ, “สถานการณ์ของปัญหามลพิษทางอากาศที่เกิดในเมืองใหญ่ของประเทศไทย: กรณีศึกษา กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่และระยอง”, *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๙): ๑๒๙.

^{๑๐} พงศ์บุญย์ ปองทอง และคณะ, “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ”, *วารสารรัฐศาสตร์*, ปีที่ ๕๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘): ๒๔-๒๗.

สูงสุดคือพระนิพพาน^๑ และสอดคล้องกับ กมลาค ภูวนาธิพงค์ พบว่า การดำเนินชีวิตแบบพอดี พอเหมาะ ความรู้จักประมาณ จึงเป็นหลักพิจารณาด้วยปัญญาให้ไปสู่เป้าหมายด้วยทางสายกลางและด้วยปัญญาจะช่วยให้มีสติรู้เท่าทันในชีวิตประจำวัน^๒ และยังสอดคล้องกับธเนศ เกษศิศิลป์ พบว่า การดำเนินชีวิตบนทางสายกลางหรือที่เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและลดการเบียดเบียนธรรมชาตินั้น เป็นการดำเนินอยู่บนวิถีความพอเพียงของทุกสิ่งคือไม่ให้มากเกินไป และไม่ให้น้อยเกินไป^๓

แนวทางการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน พบว่า มีแนวทางดังนี้ ๑) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมด้วยสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ คือ การสร้างความเข้าใจต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมองทุกสิ่งทุกอย่างว่าเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การส่งเสริมความคิดค้นหาสาเหตุของปัญหาและคิดหาแนวทางการปฏิบัติ โดยชี้ให้เห็นผิดรู้โทษรู้ประโยชน์ของสิ่งแวดล้อมรอบตัว ๒) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมด้วยสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ คือ การสื่อสารและการกำหนดนโยบายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสื่อสารเพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันหวังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในทางที่ดีขึ้น การส่งเสริมการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมด้วยโดยวิธีการที่ดีที่สุด รวมถึงการประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติและไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การหลีกเลี่ยงการผลิตและบริโภคสินค้าที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และ ๓) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมด้วยสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ คือ สร้างความพยายามที่ถูกต้อง มุ่งเน้นการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมการระวังและควบคุมพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมอย่างมีสติ และเห็นถึงผลกระทบของการกระทำของตนเองต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับ พระชลญาณมุนี (สมโภช ธมฺมโภชโช) พบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์ให้ดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปด้วย เช่น ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุตัดไม้ทำลายป่ารวมทั้งพืชพันธุ์ทุกชนิด ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุทำลายดิน ช่วยสร้างจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมดูแลสุขภาพธรรมชาติ^๔ แต่อย่างไรก็ตาม สโรชา คุณาธิปพงษ์ พบว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

^๑ พระครูปลัดธัญชัย อริญฺชโย (ถีนกานิด), “ศึกษาเปรียบเทียบหลักทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องทางสายกลางของขงจื้อ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๒.

^๒ กมลาค ภูวนาธิพงค์, “แนวทางการปฏิบัติเพื่อการบริโภคแบบสายกลางในพระพุทธศาสนา”, *สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๐.

^๓ ธเนศ เกษศิศิลป์, “วิถีทางสายกลางเพื่อความอยู่ร่วมกันของสังคมและลดการเบียดเบียนธรรมชาติแบบบูรณาการ”, *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑): ๙๐.

^๔ พระชลญาณมุนี (สมโภช ธมฺมโภชโช), “พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามพระธรรมวินัย”, *مجตร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ Journal SS MCU คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๘): ๑.

โดยเฉพาะกตัญญูทเวทีในการแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นการนำวิธีแก้ปัญหาด้วยศาสตร์สมัยใหม่เพื่อให้เกิดองค์รวมของการแก้ปัญหาที่สมบูรณ์ โดยใช้หลักไตรสิกขา^๑ และ ฎุริวจน์ ปุณยวุฒิปรีดา พบว่า การประยุกต์หลักพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ป่าไม้ เน้นหลักสำคัญ ๒ ประการ คือ หลักหิริโอตตัปปะ คือ ความละอายต่อบาป ความเกรงกลัวต่อบาป เป็นหลักที่ทำให้คนมีสติยับยั้งชั่งใจ ไม่กล้ากระทำการเบียดเบียนทำลายป่าไม้ และหลักกฎหมายควบคุม คือ กฎหมายที่ควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เป็นหลักที่ทำให้คนเคารพกฎหมาย ไม่ละเมิดกฎหมายในการทำลายป่าไม้และการส่งเสริมด้านการศึกษาแก่เยาวชนเพื่อให้กลับมาพัฒนาท้องถิ่น^๒

^๑ สโรชา คุณธิธิพงษ์, “การศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้ “กตัญญูทเวที” กับศาสตร์สมัยใหม่ในการแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๗-๘๘.

^๒ ฎุริวจน์ ปุณยวุฒิปรีดา, “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์พัฒนา”, วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๖ (สิงหาคม ๒๕๖๒): ๒๙๐๘.

๖. องค์ความรู้ใหม่

ผลจากการศึกษาผู้วิจัยได้นำมาสรุปเป็นความรู้จากการวิจัยได้ว่า การที่จะแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นจำเป็นต้องศึกษาและเข้าใจสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันได้แก่ ปัญหาการลักลอบเผาป่า ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า และปัญหาหมอกพิษทางอากาศ ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดภัยพิบัติจากธรรมชาติ ผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ถูกทำลายและผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งสุขภาพร่างกายเจ็บป่วย สุขภาพจิตเป็นทุกข์เพราะการเจ็บป่วย และ

คุณภาพชีวิตที่ขาดความสมดุลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมควรนำหลักของการบูรณาการแบบมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายร่วมกันได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วัด บ้าน โรงเรียน และชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและนโยบายร่วมกัน วางแผนจัดการสิ่งแวดล้อม การนำนโยบายสู่การลงมือปฏิบัติ การประเมินและการควบคุมเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการติดตามรายงานผลเพื่อการพัฒนาและปรับปรุงระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ แนวทางการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องบูรณาการหลักวิชาการร่วมกับหลักธรรมที่นำมาสนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ หลักอริยสัจ ๔ โภชเน มัตตัญญูตา อิทธิบาท ๔ ความกตัญญู และหลักอนัตตา เพื่อให้การปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติต้องดำเนินการตามหลักสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ คือ การสร้างความเข้าใจต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง และการส่งเสริมความคิดค้นหาสาเหตุของปัญหาและคิดหาแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้อง หลักสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ คือ การสื่อสารและการกำหนดนโยบายการปฏิบัติงานด้วยวิธีการที่ดีที่สุด และการประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติ หลักสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ คือ สร้างความพยายามที่ถูกต้อง สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และสร้างพื้นฐานของจิตใจที่มั่นคง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

๗. สรุป

จากผลการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่า สภาพปัญหาของสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้ มีดังนี้ ๑) สภาพปัญหาการลักลอบเผาป่า ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและคุณภาพชีวิตของผู้คน สาเหตุของปัญหาส่วนใหญ่มาจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่ขาดความระมัดระวังและความรับผิดชอบ มีสาเหตุหลัก คือ เผาป่าเพื่อล่าสัตว์ ขยายพื้นที่เพาะปลูก พื้นที่เพาะปลูก และเผาวัชพืช ๒) สภาพปัญหาการตัดต้นไม้ทำลายป่าส่งผลกระทบต่อชีวภาพสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดิน การสูญเสียแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การลักลอบตัดไม้มีค่า การบุกรุกป่าเพื่อเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่รัฐที่ประพฤติดุจริต ๓) สภาพปัญหามลพิษทางอากาศ คือการเกิดฝุ่นละออง โมเลกุลชีวภาพ หรือวัตถุอันตรายชนิดอื่น ๆ สาเหตุที่สำคัญที่สุดของปัญหานี้คือการเผาในที่เปิดโล่งหรือพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก ทำให้มลพิษทางอากาศทวีความรุนแรงมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบทางเดินหายใจ

มัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง ข้อปฏิบัติทางสายกลาง เรียกอีกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ มัชฌิมาปฏิปทาจึงเป็นทางดำเนินชีวิตด้วยปัญญา และก่อให้เกิดคุณค่าแก่ชีวิตอย่างแท้จริง และมัชฌิมาปฏิปทามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้ถึงความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เป็นเครื่องสร้างความเป็นสมณะ หมายถึง พระอริยบุคคลหรือผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ดังนั้น บุคคลผู้ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นทางดำเนินชีวิตด้วยปัญญาย่อมพาไปสู่จุดหมายได้สำเร็จ

แนวทางการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องบูรณาการหลักวิชาการร่วมกับหลักอริยสัจ ๔ โภชเน มัตตัญญูตา อิทธิบาท ๔ ความกตัญญู และหลักอนัตตา ที่นำมาสนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาให้ประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติ ๑) หลักสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ คือ การสร้างความเข้าใจต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและไม่ก่อปัญหา และการส่งเสริมความคิดค้นหาสาเหตุของปัญหาและคิดหาแนวทางการปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ๒) แนวทางการแก้ไขปัญหาคือ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ คือ การ

สื่อสารและกำหนดนโยบายเพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม การประกอบอาชีพสุจริตที่ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และ ๓) แนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยสัมมาวาายมะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ คือ สร้างความพยายามมุ่งเน้นการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยการระวังและควบคุมพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างมีสติ และสร้างพื้นฐานของจิตใจให้เกิดความมุ่งมั่นและตั้งใจจะสามารถแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและเกิดความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม

๘. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลจากการวิจัยในครั้งนี้ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สภาพปัญหาป่าไม้อันเกิดจากการเผาป่า การตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกป่า สภาพปัญหาอากาศ และการศึกษาหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ) สัมมาวาายมะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และระลึกชอบ (ตั้งจิตมั่นชอบ) อันเป็นทางสายกลางสำหรับการนำไปปฏิบัติเพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและพระพุทธศาสนา เช่น กระทรวงทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วัด บ้าน โรงเรียน และชุมชนควรร่วมกันแนวทางการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยการให้ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม จัดกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ กิจกรรมปลูกต้นไม้ในพระพุทธศาสนา กิจกรรมทอดผ้าป่า บวชต้นไม้ เป็นต้น มาบูรณาการเข้ากับทุกภาคส่วนร่วมกับหลักวิชาการ ศาสตร์สมัยใหม่ และหลักพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาวิเคราะห์กระบวนการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. ควรศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการ
๓. ควรศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐)”. **ราชกิจจานุเบกษา** ๑๓๙ (พฤศจิกายน ๒๕๖๕) : ๑๒.
- “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐)”. **ราชกิจจานุเบกษา** ๑๓๙ (พฤศจิกายน ๒๕๖๕) : ๑๔.
- กมลาค ภูวนาธิพงศ์. “แนวทางปฏิบัติเพื่อการบริโภคแบบสายกลางในพระพุทธศาสนา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- ธเนศ เกษศิลป์. “วิถีทางสายกลางเพื่อความอยู่ร่วมกันของสังคมและลดการเบียดเบียนธรรมชาติแบบบูรณาการ”. **วารสารปรัชญาปริทรรศน์**. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑) : ๙๐.
- พงศ์บุญย์ ปองทอง และคณะ. “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ”. **วารสารรัฐราษฎร์**. ปีที่ ๕๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘) : ๒๔-๒๗.
- พระครูปลัดธัญชัย อริญชโย (ถิ่นกำเนิด). “ศึกษาเปรียบเทียบหลักทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องทางสายกลางของขงจื้อ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระชลญาณมุนี (สมโภช ธมมโภชโช). “พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามพระธรรมวินัย”. **مجلةสังคมศาสตร์ปริทรรศน์ Journal SS MCU คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๘) : ๑.
- ภาคพงศ์ พจนารถ. “สถานการณ์ของปัญหามลพิษทางอากาศที่เกิดในเมืองใหญ่ของประเทศไทย: กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร เชียงใหม่และระยอง”. **วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม**. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๙) : ๑๒๙.
- ภูริวัฒน์ ปุณยวุฒิปรีดา. “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา”. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๖ (สิงหาคม ๒๕๖๒) : ๒๙๐๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- วิทยากร เชียงกุล. **สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศสังคมที่ทุกคนควรรู้**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์แสงดาว จำกัด, ๒๕๕๘.
- ศุภวิชญ์ จิราพงษ์ และธรรมา โรจนตระกูล. “แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แบบยั่งยืน”. **Journal of Roi Kaensarn Academic**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๐ (ตุลาคม ๒๕๖๔) : ๔๔๖-๔๔๗.
- สโรชา คุณาธิพงษ์. “การศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้ “กตัญญูทเวที” กับศาสตร์สมัยใหม่ในการแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.